

§ 14. Эканоміка і грамадства славян у перыяд Сярэднявечча

Якія заканамернасці і асаблівасці выявіліся ў грамадскім і эканамічным развіцці славянскіх народаў у Сярэднявеччы?

Што такое феадалізм? Якія яго асноўныя прыкметы? (Гісторыя Сярэдніх вякоў, 6 клас)

Асноўныя гаспадарчыя заняткі. Вялікая тэрыторыя рассялення славян, розныя прыродныя ўмовы абумовілі спецыфіку іх гаспадарчай дзейнасці. У старажытнасці славянскія плямёны пераважна мясціліся ў лясных рэгіёнах, таму асновай гаспадаркі доўгі час былі падсечна-агнявое земляробства, жывёлагадоўля, паляванне і збіральніцтва. Да канца Сярэднявечча асноўнымі заняткамі ўсіх славян былі земляробства, садоўніцтва, паляванне, рыбалоўства, бортніцтва. Ужо ў VII–VIII стст. у славян пачала развівацца рамесная вытворчасць.

Славяне вырошчвалі проса, пшаніцу, ячмень, жыта. На поўдні культывавалі таксама грэчку. Рэпа, капуста, цыбуля і часнок, бабовыя, у тым ліку гарох, былі асноўнымі культурамі ў раслінаводстве. Улюбёнымі пладовымі дрэвамі былі яблыні і вішні. Адзенне выраблялі з лёну, таму яго вырошчвалі заўсёды шмат. Славяне часта займаліся пчалярствам, бо мёд быў адной з найважнейшых крыніц цукру. Актыўна разводзілі свойскую жывёлу: кароў, коз, коней, свіней. Таму на зіму трэба было нарыхтоўваць шмат корму для жывёлы.

Першапачаткова земляробчыя прылады працы былі вельмі прымітыўнымі. Лес высакалі і выпальвалі, а глебу ўзворвалі самай простаай сахой з некалькімі заточанымі зубамі-галінамі. У якасці цяглавай жывёлы выкарыстоўвалі быкоў, радзей — коней. Са з'яўленнем металічнага плуга ўраджаі пачалі хутка расці, у выніку павялічвалася колькасць насельніцтва. З'яўленне ў Познім Сярэднявеччы такой сістэмы севазвароту, як трохполле, і многіх іншых агранамічных прыёмаў яшчэ больш садзейнічала прагрэсу земляробства.

Вялікі ўплыў на развіццё эканомікі славян аказвалі не толькі прыродныя ўмовы, але і асаблівасці ўнутрыпалітычнага развіцця. У XI–XIV стст. ішоў актыўны працэс засялення новых зямель. Унутраная каланізацыя ў Чэхіі была звязана з зацікаўленасцю правіцеляў і дваранства ў павышэнні грашовых даходаў ад сялянскіх зямель, развіцці трохполля, распрацоўцы руднікоў. Для ўзворвання новых зямель і асваення радовішчаў карысных выкапняў часта запрашаліся спецыялісты з нямецкіх зямель. Гэта прыводзіла да ўзнікнення новых галін гаспадаркі і сістэм гаспадарання. У XIII–XIV стст. назіраўся эканамічны ўздым на чэшскіх землях, дзе актыўна развівалася здабыча жалезнай руды і серабра.

У Старажытнай Русі традыцыйна пераважала абшчыннае землеўладанне. З канца XI ст. узрасла роля буйной індывідуальнай зямельнай уласнасці — вотчыны. Аднак палітычная раздробленасць не садзейнічала развіццю ўнутранага рынку і з'яўленню новых галін гаспадаркі. Больш за тое, у выніку мангольскага нашэсця адбылося разарэнне і эканамічнае аслабленне зямель. Ратуючыся ад мангольскага прыгнёту, усходнія славяне сыходзілі на землі Паўночна-Усходняй Русі. Прыток туды людзей прывёў да неабходнасці пашырэння плошчы ворнай зямлі, сталі ўзнікаць новыя гарады. Усё гэта спрыяла эканамічнаму росту рэгіёна. Асноўным цэнтрам у ім стаў спачатку горад Уладзімір, затым пачала ўзвышацца Масква.

Узнікненне гарадоў і іх развіццё. Рассяляючыся па тэрыторыі Усходняй і Цэнтральнай Еўропы, славяне пачалі будаваць умацаваныя паселішчы. Многія з іх паступова сталі гарадамі, населенымі рамеснікамі і гандлярамі. У гарадах жылі князі з дружынай, размяшчаліся іх адміністрацыі. Таксама ў працэсе рассялення частка славян апынулася ў тых раёнах, дзе раней ужо існавалі дзяржавы і гарады.

Першыя гарадскія паселішчы ўзніклі як ваенныя і адміністрацыйныя цэнтры. На тэрыторыях, дзе праходзілі гандлёвыя шляхі і быў выхад да мора, гарады з'яўляліся раней і развіваліся хутчэй. Пачынаючы з VII ст. стала развівацца рамесная вытворчасць. Аднак толькі да XIII ст. ва ўсіх славянскіх землях гарады сталі цэнтрамі рамяства і гандлю. Гарады належалі як каралям і князям, так і феодалам.

Для будаўніцтва гарадоў выбіралася месца, якое было зручным, з аднаго боку, для абароны, з другога — для развіцця гандлю. Пры выбары ўлічваліся прыродныя аб'екты, здольныя ўзмацніць абарону. Часта будавалі на стромкіх узгорках каля водных патокаў, на мысах у месцах зліцця рэк, на мысах ці астравах на беразе мора, на цяжкадаступных узвышшах.

Як бы вы растлумачылі выбар месца для будаўніцтва Мінска?

Першапачаткова ўсе гарадскія пабудовы славяне ўзводзілі з дрэва. Для ўмацавання насыпалі земляны вал, які ўмацоўвалі ўкапанымі дубовымі стваламі або каменнем. На вале ставілі драўляныя ўмацаванні. У горад вялі ўсяго некалькі брам, каб ускладніць атаку ворага ў выпадку нападу. У самым цэнтры горада размяшчалася яшчэ адно ўмацаванне, якое служыла адначасова рэзідэнцыяй князя з дружынай. Гарадское насельніцтва жыло ў драўляных дамах, на вуліцах клалі драўляны насціл, каб не было бруду.

Археологі раскапалі паселішчы і гарады славян, дзе дзякуючы клімату добра захаваліся падмуркі многіх дамоў, на падставе чаго можна рэканструяваць планіроўку. Самымі знакамітымі сталі раскопкі Ноўгарада, дзе захаваліся асновы дамоў і многія пласты гарадской брукаванкі. Акрамя таго, у Ноўгарадзе

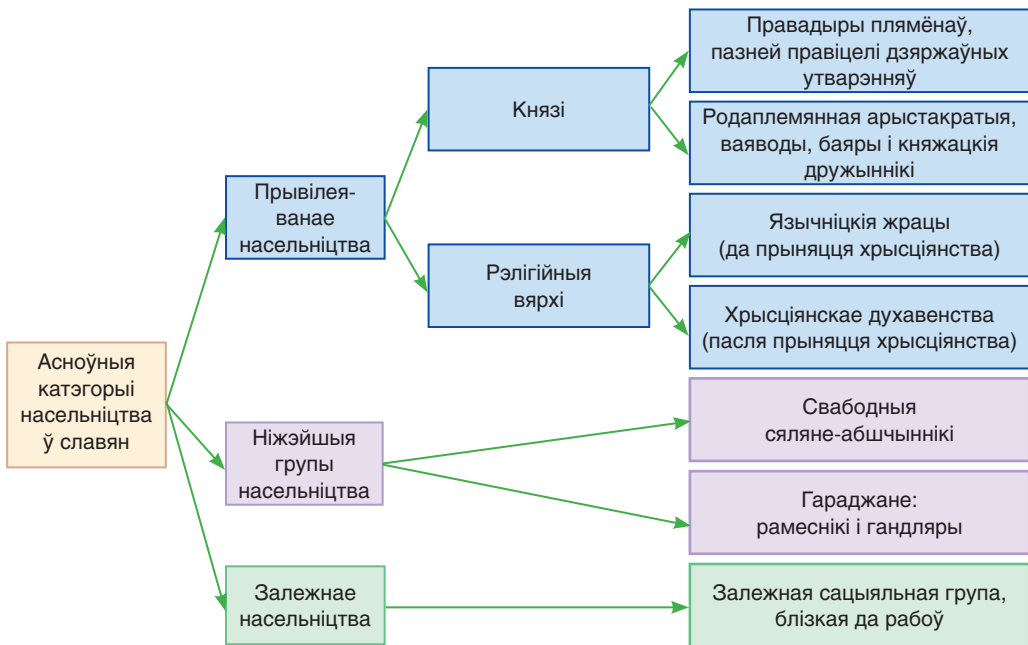
N.B.

дзіць магдэбургскае права і ў іншых гарадах. Сістэма самакіравання згодна з магдэбургскім правам садзейнічала развіццю рамяства і гандлю, умацаванню гарадоў і пашырэнню правоў гарадскога насельніцтва.

Асаблівасці сацыяльнага развіцця і феадальных адносін. Першапачаткова славяне жылі родамі, плямёнамі і саюзамі плямёнаў, дзе ўлада належала народнаму сходу. Назапашванне багацця паступова вяло да раслаення грамадства і сацыяльнай няроўнасці. Галоўная роля стала належаць князю з дружнай. З цягам часу вылучыліся вярхі з княжацкіх дружыннікаў, якія атрымалі вялікія зямельныя ўладанні. Высокія пазіцыі ў грамадстве займала служылая і мясцовая знаць, якая пайшла на службу да князя і змагла захаваць за сабой землі і прывілеі. Астатняе насельніцтва ўмоўна можна падзяліць на свабодных і залежных людзей. Рамеснікі і гандляры сяліліся ў гарадскіх паселішчах, якія кантраляваў князь. Сяляне жылі вялікімі абшчынамі.

Успомніце, як называлася ў Старажытнай Русі служылая і мясцовая знаць, якая пайшла на службу да князя і змагла захаваць за сабой землі і прывілеі.

У Старажытнай Русі вялікі князь лічыўся вярхоўным уласнікам усіх зямель, насельніцтва якіх плаціла яму даніну. На працягу IX–XI стст. такая форма зямельнай

Сацыяльная структура сярэднявечнага славянскага грамадства

уласнасці — княжацкая (дзяржаўная) — з’яўлялася паноўнай. Князь мог раздаваць гарады і розныя тэрыторыі сваім дружыннікам для збору даніны. Інакш кажучы, у Старажытнай Русі васальныя адносіны існавалі не ў выглядзе зямельнага падаравання, а ў выглядзе права на збор даніны. Яе памер у сярэдзіне X ст. быў рэгламентаваны княгіняй Вольгай. Буйная інды-
видуальная зямельная ўласнасць (вотчына) у Старажытнай Русі ўзнікла толькі з канца XI ст. Шляхі яе набыцця былі рознымі, але асноўны — княжацкае падараванне.

Як вы думаеце, з якой мэтай княгіня Вольга рэгламентавала памер даніны?

Як і ў краінах Заходняй Еўропы, у славянскіх дзяржавах вярхі грамадства, якія захапілі зямлю, сталі пераводзіць сялян у розныя формы пазямельнай і асабістай залежнасці. Гэта знайшло адлюстраванне ў законах, напрыклад, у прынятай у XI ст. у Старажытнай Русі «Рускай Праўдзе» або прынятым у Сербскім царстве ў 1349 г. «Законніку» Стафана Душана. У дакументах замацоўвалася існаванне розных катэгорый насельніцтва з рознымі правамі. Гэта сведчыла пра моцнае сацыяльнае расслаенне.

Важную ролю ў развіцці грамадства адыгрывала царква, якая з цягам часу становілася буйным землеўладальнікам. Прадстаўнікі духавенства непасрэдна або ўскосна бралі ўдзел у палітычным жыцці славянскіх дзяржаў.

У гісторыі славян фарміраванне феадальных адносін мела свае рэгіянальныя асаблівасці. У Кіеўскай Русі гэты працэс праходзіў ва ўмовах палітычнай раздробленасці. Так, пасля з’езда ў Любечы (1097 г.) у Старажытнай Русі некаторы час захоўвалася дзяржаўнае адзінства. Аднак ужо да сярэдзіны XII ст. Кіеўская Русь канчаткова распалася на шэраг самастойных княстваў. У кожным з іх захоўвалася сацыяльная іерархія, што існавала раней: князь — баяры — народ. Разам з тым узнікненне ўдзельных княстваў вяло да фарміравання ў іх сваёй сістэмы кіравання.

У гарадах таксама склалася свая сацыяльная структура. У старажытнарускіх княствах гарадское насельніцтва — рамеснікі і гандляры — было асабіста свабодным і карысталася рознымі правамі пры арганізацыі эканамічнага жыцця. У заходнеславянскіх дзяржавах і ў Вялікім Княстве Літоўскім у адпаведнасці з магдэбургскім правам гарадамі кіраваў гарадскі савет, які ўзначальваў бургамістр. Савет прадстаўляў інтарэсы горада, дбаў пра бяспеку, вызначаў памер падаткаў і выплат, чыніў суд. У яго ўключаліся найбольш заможныя гараджане. Да кіравання рэдка дапускалі сярэдні слой мяшчан (звычайных рамеснікаў, гаспадароў гандлёвых крам, дробных купцоў). Яшчэ больш бяспраўным быў плебс — беднякі і жабракі.

Успомніце, чаму каралі выдавалі прывілеі.

У XIII–XIV стст. у заходнеславянскіх грамадствах ішло фарміраванне феадальных саслоўяў: духавенства, шляхты (магнацка-рыцарскага саслоўя, якое

ў розных народаў называлася па-рознаму), гараджан і сялян. Шляхта дзякуючы прывілеям атрымлівала дадатковыя палітычныя, юрыдычныя, фінансава-эканамічныя правы, гэта значыць была прывілеяваным саслоўем.

На працягу доўгага часу асновай гаспадаркі славян было падсечна-агнавое земляробства, важную ролю адыгрывалі паляванне і жывёлагадоўля. Першыя гарадскія паселішчы ўзніклі як ваенныя, адміністрацыйныя, гандлёвыя цэнтры і толькі паступова станавіліся месцамі канцэнтрацыі рамеснай вытворчасці. У грамадстве вылучыліся ваенныя вярхі з княжацкіх дружыннікаў, якія атрымалі вялікія зямельныя ўладанні. Мясцовая значь пры падпарадкаванні князям захоўвала землі і прывілеі. Сяляне жылі вялікімі абшчынамі. Як і ў краінах Заходняй Еўропы, вярхі грамадства, якія захапілі зямлю, сталі пераводзіць сялян у розныя формы пазямельнай і асабістай залежнасці.

1. Назавіце фактары, якія абумовілі спецыфіку гаспадарчай дзейнасці славянскіх народаў у перыяд Сярэднявечча.
2. Вызначце асаблівасці развіцця гарадоў у краінах славянскага свету.
3. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі: назапашванне багацця — раслаенне грамадства — сацыяльная няроўнасць — галоўная роля князя з дружинай.
4. Ахарактарызуйце эканамічнае і сацыяльнае развіццё паўднёвых, заходніх і ўсходніх славян.
5. Якім чынам былі ўзаемазвязаны змены ў грамадскім жыцці славян?
6. Параўнайце сістэму кіравання ўсходнеславянскімі дзяржавамі з сістэмай кіравання старажытнагрэчаскімі полісамі. Вынікі прадстаўце ў выглядзе табліцы.

§ 14-1

§ 15. Культура ўсходніх, заходніх і паўднёвых славян

 Якім чынам хрысціянства дало магчымасць славянам далучыцца да дасягненняў сусветнай культуры і стварыць уласную культурную традыцыю?

 Назавіце прычыны прыняцця хрысціянства народамі Еўропы. З якіх цэнтраў славяне прымалі хрысціянства? (Гісторыя Сярэдніх вякоў, Гісторыя Беларусі, 6 клас)

§ 15-1

§ 15-2

§ 15-3

Язычніцтва славян. Першыя пісьмовыя сведчання характарызуюць славян як язычнікаў. Яны пакланяліся сілам прыроды і шанавалі розных духаў і багоў. Часцей за ўсё славяне маліліся ў прыродным асяроддзі — у гаях, каля крыніц, на ўзгорках. Спецыяльных храмаў першапачаткова не было або яны былі вельмі простымі.